

KAYS AYLÂN (Benî Kays Aylân)

10, 243-292, 468-469, 480-483; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X, 49; C. Zeydân, *el-'Arâb kab-le'l-İslâm*, Beyrut, ts., s. 238-240, 316-326; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, I, 397-399, 403-406; III, 347-348; IV, 83-85, 257, 260, 476; A. Fischer, "Kays-Aylan", *İA*, VI, 476-482; W. Montgomery Watt, "Kays 'Aylân", *EL*² (İng.), IV, 833-834; G. Baer – M. Hoexter, "Kays 'Aylân [Kays and Yaman in the Ottoman Period]", a.e., IV, 834-835.

AHMET ÖNKAL

KAYS b. EBÛ HÂZİM

(قیس بن أبی حازم)

Ebû Abdillâh (Ebû Ubeydillâh)
Kays b. Ebî Hâzim Avf (Husayn)
b. Abdilvâris el-Kûfî
(ö. 97/715 [?])

Muhaddis tâbiî.

Muhtemelen hicretten beş yıl önce doğdu. Kûfe'de yaşayan Becile-Ahmes kabilesinin Enmâroğulları koluna mensup olduğu için Becelî ve Ahmesî nisbeleriyle anılır. Sahâbî olan babası daha çok Ebû Hâzim künyesiyle tanınmıştır. Kays, Hz. Peygamber zamanında müslüman oldu ve on beş yaşına gelince Resûl-i Ekrem'e biat etmek üzere Medine'ye gitti, ancak onun vefat ettiğini öğrenince Halife Ebû Bekir'e biat etti. Yedi veya sekiz yaşlarında iken Mescid-i Nebvî'de hutbe okumakta olan Hz. Peygamber'i babasıyla birlikte dinlediği kendisinden rivayet edilmekteyse de hutbe dinleyen kişinin Kays b. Âiz el-Kûfî el-Ahmesî olabileceği belirtilmiştir (İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 267). Muhadramûndan ve yaşça büyük tâbiîlerden sayılan Kays aşere-i mübeşşere ile babasından ve Hz. Âişe, Huzeyfe b. Yemân, Abdullah b. Mes'ûd, Muâz b. Cebel, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Muâviye b. Ebû Süf-yân, Ebû Hüreyre gibi sahâbîlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Ebû İshak es-Sebîî, A'meş, Beyân b. Bîşr, Hakem b. Uteybe ve diğerleri rivayette bulunmuştur. Ebû Dâvûd es-Sicistânî hadis otorite-lerince "sika, hüccet, sebt, mutkân" gibi terimlerle anılan Kays'ı isnad bakımından tâbiîlerin en sağlamı olarak nitelendirmiştir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân münker rivayetleri bulunduğunu ileri sürerek onu tenkit etmişse de Zehebî bu tesbite katılmakla birlikte bunları rivayetlerini delil olarak kullanmaya engel teşkil etmediği görüşündedir (*Mizânü'l-i'tidâl*, III, 392-393). Kays'ın rivayetleri arasında mürsel hadislerin bulunması da onun güvenilirliğine gölge düşürmemektedir (İbn Ebû Hâtim, *el-Merâsîl*, s. 139). 100 yılı aşkın

hayatının sonlarında Kays'ın hâfızası bozulmuş, ancak rivayetleri daha önce tesbit edildiği için bu husus bir güvensizlik konusu olmamıştır. Hz. Ömer'in vefatının ardından sahâbe arasında gelişen siyasî olaylarda ılımlı bir yol takip eden Kays, Hz. Osman tarafında yer aldı ve Cemel Vak'ası'na katılmadı. Ancak Hâricîler'e karşı yapılan Nehrevan Savaşı'nda Hz. Ali'nin yanında savaştı. Hîre'nin fet-hinden sonra Kâdisiye Savaşı'na da katılan Kays 97 (716) veya 98'de (717) vefat etti. Bu tarih 78 (697), 84 (703), 87 (706) ve 94 (713) olarak da zikredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 67; Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, II, 489-490; İbn Hibbân, *Târîhu's-sahâ-be* (nşr. Bûrân ed-Dannâvî), Beyrut 1408/1988, s. 213; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 452-455; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 247-248; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 102; a.mlf., *el-Merâsîl* (nşr. Ahmed İsmâ el-Kâtib), Beyrut 1403/1983, s. 139; Rabâî, *Târîhu mevlidil-'ulemâ' ve vefeyâtihim* (nşr. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamed), Riyad 1410, I, 210, 234; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), I, 31, 91, 284; İbnü'l-Esir, *Üs-dü'l-gâbe*, IV, 417; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, IV, 198-202; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 61; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 392-393; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 81-100*, s. 457-460; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 267, 272-273; a.mlf., *Tehzîb-ü'l-Tehzîb*, VIII, 386-389; Alâeddin Ali Rızâ, *Nihâyetü'l-İğtibâ' bi-men rumîye mine'r-ruvât bi'l-ihtilâl*, Beyrut 1408/1988, s. 291-294; Abdüssettâr eş-Şeyh, *A'lâmü'l-huffâz ve'l-muhad-dişîn*, Dimaşk-Beyrut 1417/1997, IV, 368-387.

ZEKERİYA GÜLER

KAYS b. HATÎM

(قیس بن الخطيم)

Ebû Yezîd Kays b. el-Hatîm (Sâbit)
b. Adî b. Amr el-Evsî
(ö. m. 620)

Medineli şair.

Câhiliye devrinde doğdu. Evs kabilesi-nin Benî Zafer koluna mensuptur. Dedesi Adî'nin Abdülkayslı bir kişi tarafından öldürülmesinin ardından babası Hatîm de intikamını alamadan Hazreclî Mâlik adın-da biri tarafından öldürüldü. Kays'ı anne-si Kureybe bint Kays büyüttü. Büyüyünce dede ve babasının katledildiğini öğrenen Kays, babasının katilini Medine'de, dede-sinin katilini Zülmeccâz'da bulup öldürdü. Şiirlerinde övünerek söz ettiği bu olaylar (*Divân*, s. 41-52), daha sonraki dönemler-de epik unsurların karışmasıyla bir yiğitlik destanı mahiyetine bürünmüştür (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, III, 4-8). Daha çok bunun-la tanınan Kays, Evs ve Hazrec kabileleri

arasındaki savaşlara katıldı; kılıcı ve şiir-leriyle kabilesini savundu. Bu savaşların birinde yaralanarak sakat kaldı. Şiirlerin-de özellikle Evs-Hazrec arasında geçen Buâs savaşından sıkça söz eder. Şiirleri tarihî yönden olduğu kadar töre ve gele-neklere temas etmesi bakımından da önem taşır.

Kays b. Hatîm'in müslüman olmadığı, eşi Havvâ bint Yezîd'i müslüman olduğu için tâciz ettiği, ancak Hz. Peygamber'in ikazı üzerine bundan vazgeçmeye söz verdiği, bu sebeple Resûl-i Ekrem'in onun hakkında, "Sözünün eri çıktı" dediği riva-yet edilir. Ancak şiirlerinde İslâmiyet ve Hz. Peygamber'le ilgili hiçbir işaretin bu-lunmayışı bu rivayetin uydurulmuş olması ihtimalini düşündürmektedir (*EL*² [İng.], IV, 835). Kays hicretten önce Hazrec kabi-lesinin kararıyla intikam için öldürülmüş-tür. Son nefesini vermeden yerine Yezîd b. Avf'ın öldürülerek intikamının alındığı kaydedilir (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, III, 12-13).

Kays'ın kız kardeşi Leylâ, Resûl-i Ekrem Medine'ye gelince kızlarıyla birlikte gidip ona biat etmiştir. Leylâ, Hz. Peygamber'e biat eden ilk kadın olup ezvâc-ı tâhîrâta da dahil olmuştur. Kays'ın oğullarından Yezîd, Uhud Gazvesi'nde yaralanınca, Hz. Peygamber ona "Câsir" (yiğit) unvanını vermişti. Bir ara Kûfe valiliği de yapan di-ğer oğlu Sâbit, Hz. Ali ile birlikte Cemel, Sıffîn, Nehrevan savaşlarına katılmış, kendisi Yevmü'l-Cisr'de, üç oğlu da Yev-mü'l-Hârre'de şehid düşmüştür.

Hayatının çoğunu Medine'de geçiren Kays, şiirlerinde şehirli zevk ve üslûbu ile bedevî şiir özelliklerini birleştirmiştir. Şiirlerinde hamâse, hiciv, fahr ve gazel te-malarıyla başarılı savaş ve kadın tasvirle-ri, ayrıca yer yer hikemiyat gözlenir. Baş-ta Hassân b. Sâbit ile Abdullah b. Revâha olmak üzere, zamanındaki Hazreclî şair-lerin hemen hepsiyle şiir atışmaları (mü-nâkazât) yapan Kays'ın birçok şiiri beste-lenip okunmuştur (*a.g.e.*, III, 14-26). Bazı eleştirmenler onun şiirlerini Hassân'ınki-lerden üstün kabul eder (Cumahî, I, 228). Ebû Zeyd el-Kureşî *Cemhere*'sinde Kays'ı dördüncü tabaka şairleri arasında say-mış, bir kasidesini de "müzehhebât" ka-tegorisine dahil etmiştir. Kays b. Hatîm'in yaklaşık 300 beyitten ve yirmi üç kaside ve kıtadan oluşan divanı İbnü's-Sikkî't rivayetiyle zamanımıza intikal etmiştir. Divanın İngilizce tercümesiyle birlikte ilk neşrini Tadeusz Kowalski gerçekleştirmiş

(Leipzig 1914), daha sonra Nâsirüddin el-Esed (Kahire 1381/1962) ve İbrâhîm es-Sâmerrâî – Ahmed Matlûb (Bağdad 1381/1962) tarafından yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kays b. Hatîm, *Dîvân* (nşr. Nâsirüddin el-Esed), Beyrut 1387/1967, s. 41-52; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 9-31; Cumahî, *Fuḥûlû's-şu'arâ'*, I, 228-231; Muhammed b. Habîb, *Es-mâ'ü'l-muḡtâlîn* (nşr. M. Abdüsselâm Hârûn), Kahire 1954, II, 274; Ebû Abdullah el-Yezîdî, *el-Emâli*, Haydarâbâd 1367, s. 79, 100-101; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eḡânî*, Beyrut 1986, III, 3-26; Âmidî, *el-Mü'telif*, s. 321-322; Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemhere*, Bulak 1308, s. 123; Şerîf el-Murtazâ, *Emâli'l-Murtazâ* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1373/1954, s. 541; Safedî, *el-Vâfi*, XXIV, 292-294; Brockelmann, *GAL*, I, 28; *Suppl.*, I, 56; T. Kowalski, "Kays b. al-*Khâtîm*", *El²* (İng.), IV, 835-836; T. Bauer, "Qays Ibn al-*Khâtîm*", *Encyclopedia of Arabic Literature*, London 1998, II, 636.

İSMAİL DURMUŞ

KAYS b. MÜLEVVAH

(bk. MECNÛN).

KAYS b. SA'D

(قیس بن سعد)

Ebû'l-Fazl (Ebû Abdillâh Ebû Abdilmelik)
Kays b. Sa'd b. Ubâde
el-Ensârî el-Hazrecî
(ö. 60/680)

Ensarın ileri gelenlerinden
ve Hz. Peygamber'in sancaktarlarından.

Hazrec kabilesinin ileri gelenlerinden Sa'd b. Ubâde'nin oğludur. Küçük yaşta babası tarafından Hz. Peygamber'in hizmetine verildi; on yıl Resûl-i Ekrem'in yanında bulundu ve bütün gazvelere katıldı. Mekke'nin fethi sırasında gelen bir şikâyet üzerine Resûlullah ensarın sancğını babasından alarak ona teslim etti. Hz. Peygamber, Huneyn Gazvesi dönüşü Ci'râne'de ganimetleri dağıttıktan sonra Kays b. Sa'd'ı 400 kişilik bir seriyyenin başında Sudâ' kabilesini İslâm'a davet için Yemen'e göndermek üzere hazırladıysa da kabileden gelen on beş kişilik bir heyet müslüman olduklarını bildirdi (8/629).

Kâdisiye Savaşı'na ve Mısır'ın fethine katılan Kays Hz. Ali hilâfete geçince Mısır valiliğine tayin edildi. Kays, Mısır'a vardktan sonra minbere çıkarak halifenin mektubunu okudu ve halkı biata çağırdı. Aralarında Mesleme b. Muhalled, Muâviye b. Hudeyc ve Büsr b. Ebû Ertât gibi Hz. Osman taraftarı sahâbilerin de bulunduğu

yaklaşık 10.000 kişilik bir grup dışında Mısır'ın her tarafına otoritesini kabul ettirdi. Muhallifler herhangi bir silâhlı eyleme kalkışmayacaklarını ve ona karşı savaşmayacaklarını, taleplerinin sadece siyasi krizle ilgili olduğunu ve kriz sona erinceye kadar kendilerine dokunulmamasını istediler (Taberî, IV, 547-554). Kays b. Sa'd yumuşak bir politika izlemeyi tercih etti ve onlara bir elçi gönderip istedikleri gibi hareket edebileceklerini bildirdi; arkasından da Mesleme b. Muhalled ile bir anlaşma yaparak Mısır'ın haracını topladı. Fakat onun Hiribtâ'da üslenen Hz. Osman taraftarlarına karşı takındığı ılımlı tutum, Muâviye ile Hz. Ali arasındaki hilâfet mücadelesi sırasında sonucunu aleyhine olan bazı gelişmelere sebebiyet verdi ve Hz. Ali onu geri çağırdı.

Mısır'dan döndükten sonra Cemel Vakası'na katılan Kays (İbn Abdülber, III, 218), Hz. Ali tarafından Azerbaycan'a vali tayin edildiyse de yerine Abdullah b. Şebîl el-Ahmesî'yi vekil bırakıp Kûfe'ye geldi ve Sıffin Savaşı'nda bir kumandan sıfatıyla çarpıştı. Savaşın ardından üstün başarıları gösterdiği için Hz. Ali onu Azerbaycan valiliğinin yanı sıra oradaki Irak ordusunun başkumandanlığına ve yeni ihdas edilen şurtatû'l-hamis teşkilâtının başına getirdi. Kays'ın Hz. Ali'nin yanında katıldığı son savaş Hâricîler'e karşı yapılan Nehrevan Savaşı'dır (38/658). Savaştan önce Hz. Ali onu ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'yi Hâricîler'e nasihatte bulunmak üzere göndermişti.

Hz. Ali'nin şehid edilmesi üzerine (Ramazan 40/Ocak 661) Kays b. Sa'd'ın öncülüğünde Iraklılar'ın halife seçtiği Hz. Hasan. Kays'ın Muâviye konusunda sert bir tutum izleyeceğini düşündüğünden onu Irak ordusu başkumandanlığından alarak yerine Ubeydullah b. Abbas'ı tayin etti. Ubeydullah ise Hz. Hasan'ın hilâfeti Muâviye'ye terkedeceğini anlayarak Kays b. Sa'd'ın da aralarında bulunduğu ordusunu başsız bırakıp Muâviye'nin yanına gitti. Bunun üzerine Iraklılar Kays'ı tekrar başkumandanlığa getirdiler. Muâviye, halifeliği konusunda Hz. Hasan ile Ubeydullah'ın onayını aldıktan sonra güçlü bir orduyla karşısına çıkan Kays b. Sa'd ile uzlaşma yolları aramaya başladı. Ona bir mektupla altında mührü bulunan boş bir kâğıt göndererek şartlarını yazmasını istedi. Kays, Muâviye'nin peşinen kabul ettiği antlaşma metninde kendi can güvenliğinin teminat altına alınmasını ve Hz. Ali taraftarlarının daha önce döktükleri

kanlardan ve kazandıkları mallardan sorumlu tutulmamalarını şart koştu; isteklerinin yerine getirilmesi üzerine ordu suyla birlikte Muâviye'ye biat etti (Taberî, V, 164).

Kays b. Sa'd daha sonra Medine'ye döndü ve 60 (680) yılında vefatına kadar orada sade bir hayat sürdü. Onun 59'da (679) öldüğü de rivayet edilir. Kays'ın ismi zekâsından dolayı Arap dâhileri arasında zikredilmektedir. Cömertliği hakkında kaynaklarda pek çok rivayet yer almakta, ayrıca Hz. Peygamber'in onunla babası Sa'd'ı bu vasıflarından dolayı övdüğü bilinmektedir (İbn Hacer, III, 249). Hıre halkının kendi liderlerine secde ettiğini gören Kays b. Sa'd'ın Resûl-i Ekrem'in secde edilmeye daha lâyık olduğunu düşünerek bunu kendisine teklif ettiği, onun da Allah'tan başkasına secde edilemeyeceğini belirterek böyle bir hareketi kesin olarak yasakladığı rivayet edilir (Ebû Dâvûd, "Nikâh", 40). Ebû Dâvûd'dan naklen, Hammâd b. Seleme'nin elinde Kays'a ait bir hadis risâlesi bulunduğu ve Hammâd'ın hadisleri ezberinden rivayet ederken bundan başka bir metin bulundurmadağı kaydedilir (Zehebî, VII, 451).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Aḥkâm", 12; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 40; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-Azamî), Beyrut 1970, V, 459-463; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 52-53; Taberî, *Târîḫ* (Ebû'l-Fazl), IV, 547-554; V, 162-164; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuḏât* (Guest), s. 20-23; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî), III, 216-223; İbn Asâkir, *Târîḫü Dumaşk* (Amrî), XLIX, 396-434; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, Tahrân, ts., IV, 215-216; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, III, 102-112; VII, 451; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 249; Şâmî, *Sübûlû'l-hüdâ*, VI, 322-323; Abdülhalik Bakır, *Hz. Ali Dönemi*, Ankara 1991, s. 88-95; M. Mahmûd Zeytûn, "Kays b. Sa'd", *ME*, XL (1968-69), s. 48-52, 145-147, 651-654, 728-731.

ABDÜLHALİK BAKIR

KAYS b. ZERÎH

(قیس بن ذريح)

Ebû Zeyd Kays b. Zerîh b. Sünne
b. Huzâfer el-Kinânî
(ö. 68/687)

Platonik aşkı terennüm eden
Arap şairi.

4 (625) veya 5 (626) yılında doğdu (Sezgin, II/3, s. 157). Hz. Hüseyin'in sütkardeşidir. Dayısı Amr b. Sünne de şairdir. Kinâne kabilesine mensup olan Kays'ın aşireti Medine civarındaki çölde yaşıyor, ailesi ise Medine'de ikamet ediyordu. Kays, bir gün